

สู่ขวัญควาย

แพรวพรรณ ปารีเวส¹ ปรีวรรต

นิสา เขยกลีน ตรวจทาน

ทะเบียนเอกสารโบราณ

- รหัสเอกสาร (Identifier Number) NPH001-060
- ชื่อเรื่อง (Title) สู่ขวัญควาย
- หมวดเรื่อง (Subject) โหราศาสตร์, ประเพณี, พิธีกรรม
- สถานที่สำรวจ (Location) หอจดหมายเหตุสาธารณสุขแห่งชาติ สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข
- สถานที่ทำสำเนาดิจิทัล (Digitization Location) หอจดหมายเหตุสาธารณสุขแห่งชาติ สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข
- วันที่ทำสำเนา (Date) 13-14 ธันวาคม 2565
- ชื่อผู้สร้าง (Creator) -
- ประเภทของเอกสาร (Type) ใบลานก้อม
- จำนวน (Format of original) 1 เล่ม /24 หน้า
- ขนาดเอกสาร (Size of original) 5x31.5x0.5 ซม.
- รูปแบบไฟล์เอกสาร (Digital Format) image/jpg
- อักษรที่ใช้บันทึก (Script) ธรรมอีสาน
- ภาษาที่ใช้บันทึก (Language) ไทยถิ่นอีสาน
- สภาพของเอกสาร (Condition) ขำรุดเล็กน้อย
- คำสำคัญ (Keywords) สู่ขวัญ, ควาย, พิธี, พิธีกรรม, ฮ้องขวัญ, การเรียกขวัญ
- ภาพประกอบ (Illustrator)

¹ นักศึกษาฝึกงานจากภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คัมภีร์ไบเบิลานเรื่องที่น่าสนใจศึกษาในครั้งนี้เป็นเอกสารที่เก็บรักษาไว้ที่หอจดหมายเหตุสาธารณสุขแห่งชาติ สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข จังหวัดนนทบุรี ซึ่งได้รับบริจาคมาจาก นายทองอ่อน สิทธิไกรพงษ์ เป็นแพทย์แผนโบราณที่ตรวจรักษาคนไข้ด้วยวิชาแพทย์แผนโบราณมาอย่างต่อเนื่องจนในที่สุดท่านได้รับใบประกอบโรคศิลปะสาขาเภสัชกรรม เวชกรรมและผดุงครรภ์แผนโบราณจาก คณะกรรมการควบคุมการประกอบโรคศิลปะ กระทรวงสาธารณสุข ช่วงบั้นปลายของชีวิตท่านได้ส่งต่อความรู้ทางด้านแพทย์แผนโบราณด้วยการเป็นวิทยากรที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น และสถาบันการแพทย์แผนไทย จนเมื่อ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2555 ท่านจากไปอย่างสงบ สิริรวมอายุ 97 ปี (ภิญญาพัชญ์ จันทอุ่มเม้า, 2565: 1-4).

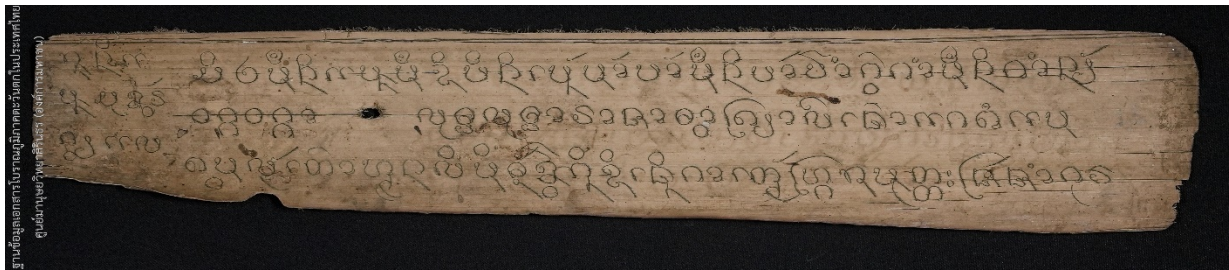
คัมภีร์ไบเบิลานเรื่อง NPH001-060 สู่วิญญาควาย เป็นไบเบิลานขนาดสั้นเรียกว่า ไบเบิลานก้อม สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย ขอบลานขาดแหว่งแต่ไม่มีผลกระทบต่อการอ่าน ตัวอักษรชัดเจน จารด้วยตัวอักษรธรรมอีสานภาษาไทยถิ่นอีสาน

เนื้อเรื่องกล่าวถึง การสู่วิญญาควายซึ่งเป็นพิธีกรรมดั้งเดิมของชาวนาที่แสดงถึงความกตัญญูและขอบคุณควาย ซึ่งเป็นสัตว์คู่ชีวิตของเกษตรกรในการทำนา พิธีนี้จัดขึ้นหลังฤดูเก็บเกี่ยว หรือเมื่อควายมีอาการเจ็บป่วย เพื่อเป็นการเรียกขวัญและสร้างขวัญกำลังใจให้กับควาย พิธีสู่วิญญาควาย จึงเป็นมากกว่าการทำพิธีกรรมทางความเชื่อ แต่เป็นเครื่องยืนยันถึงความเคารพในธรรมชาติวิถีชีวิตดั้งเดิม และการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างมนุษย์กับสัตว์ที่ช่วยเหลือเลี้ยงชีวิตเกษตรกรไทย² และนอกจากนี้ในเนื้อหายังมีการบรรยายตั้งแต่สิ่งของเครื่องใช้ที่ใช้ในการประกอบพิธีไปจนถึงขั้นตอนในการประกอบพิธี

---

² ศูนย์ข้อมูลกลางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.พิธีกรรมสู่วิญญาควาย. จาก <http://m-culture.in.th/album/193405/พิธีกรรมสู่วิญญาควาย>

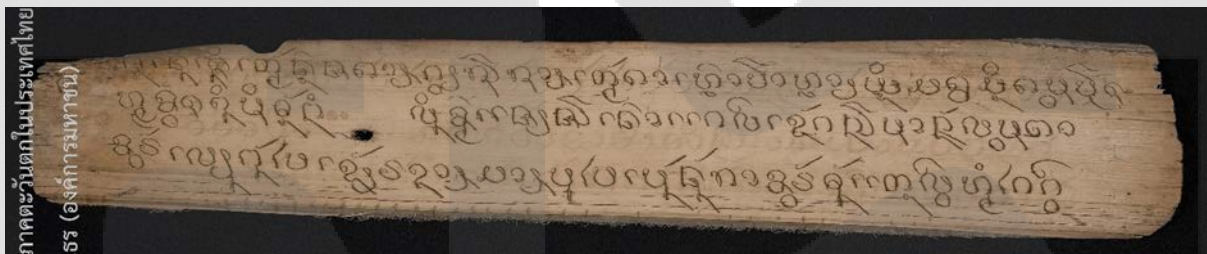
หน้าลานที่ 1

อันนี้แม่่นสู่วัญควายแล

ศรี ๆ มือนี้แม่่นมือนี่ปีนี้เป็นมากปาก มือนี่ปากยากแล้วคำมือนี่ คำนับ วัคควัดคา ลุทลุตทา ราชาทวา
พระยาแลเถ่าแก่ พ่อแม่พร้อมลูกเต้าหมูนารี มีทั้งของกินดีเงินคำ³เต็มโทก⁴อมุดตะโซก⁵ชำคุณ

หน้าลานที่ 2

คลังเงินเทิน⁶ เต็มถุงชะพาสกล้วยอ้อยอาด⁷ เต็มพา⁸เหล้ายาหลายยิ่งสรรพสิ่งพร้อมบุง⁹ หมูของกินมีทั้งน้ำ ลัน
ขมแซยช้อย¹⁰ เถ่าแก่แลเต็กน้อยมานั่งรวมพาขวัญเลียน¹¹ กันไปเตียรดาษอาดปูไปเป็นถัน¹² พาขวัญทันแต่ง
แล้วหมอไก่อแก้ว¹³

³ ทอง

⁴ ไท

⁵ อมุดตะโซก น. วันมีโชคลาก วันสวัสดิมีชัย

⁶ วางซ้อนกันไว้สูง หรือวางไว้บนที่สูง

⁷ งาม, สวย

⁸ พาเครื่องจักสานที่ใช้ใส่สำหรับอาหาร

⁹ กระบุง

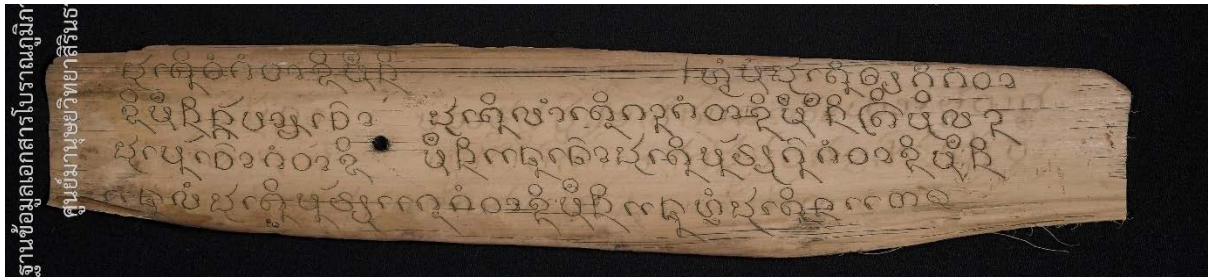
¹⁰ เป็นคำสร้อยไว้ลงท้ายสำหรับประโยค

¹¹ เรียง

¹² เรียง, แถว

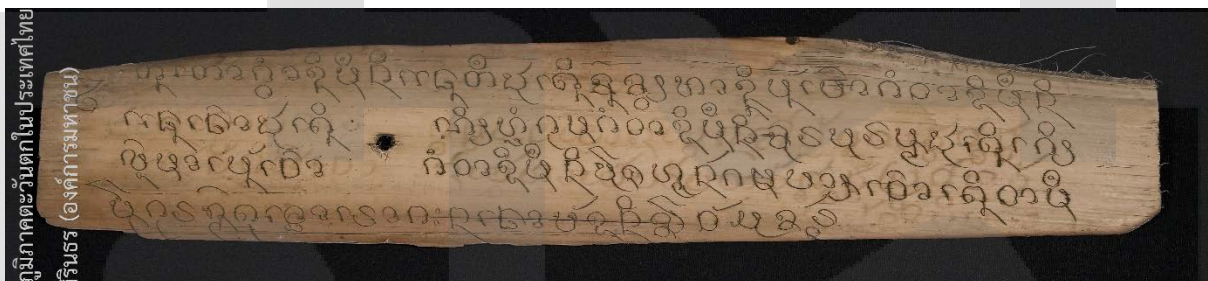
¹³ เป็นชื่อผู้พาทำพิธีสู่วัญควาย

หน้าลานที่ 3

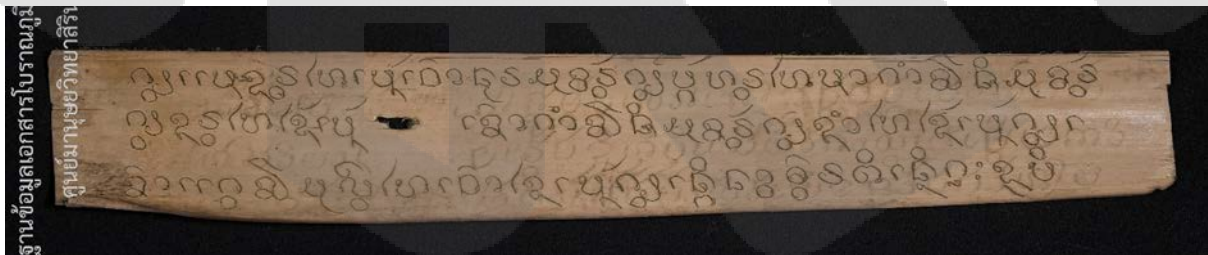
ผู้เพิ่นท้อ¹⁴ ก็ว่าดีมีอนี้ หมอมอ¹⁵ ผู้เพิ่นทวยคิ้วคอว่าดีมีอนี้ นักปราชญ์เจ้าผู้เพิ่นลำเพ็งการก็ว่าดีมีอนี้ พระโบราณผู้เป็นเจ้าของก็ว่าดีมีอนี้ แถนเถ้าผู้เพิ่นปั้นเรียงคนก็ว่าดีมีอนี้ แถนล่อผู้เพิ่นปั้นเรียงแคง¹⁶ก็ว่าดีมีอนี้ แถนหลอผู้เพิ่นนะแต่ง

หน้าลานที่ 4

ต้นเต้าก็ว่าดีมีอนี้ แถนต่อผู้เพิ่นขนขวยหาดินปั้นเสากก็ว่าดีมีอนี้ แถนเถ้าผู้เพิ่นเคยหล่อคุ่ม¹⁷ ก็ว่าดีมีอนี้ ขุนบรมผู้เพิ่นเคยลงมาเป็นเจ้าของก็ว่าดีมีอนี้ ผุงหม่นักปราชญ์เจ้าเพิ่นว่า มีอ่ม่งคุณอ้มพุทโรโรกนาโถ บัดนี้ข่อยจักสู้ขวัญ

หน้าลานที่ 5

ควายแม่ขวัญให้เป็นเจ้าถุน สู้ขวัญควายบักหวนให้มาค้ำ ข่อยซีสู้ขวัญควายขวัญให้ได้เป็นเขาคำ ข่อยซีสู้ขวัญควายดำให้ได้เป็นควายเขาแก้ว ข่อยสู้ขวัญให้เจ้าได้เป็นควายเถิกถ้าว¹⁸ ท้าวพอเถิงถดูปี

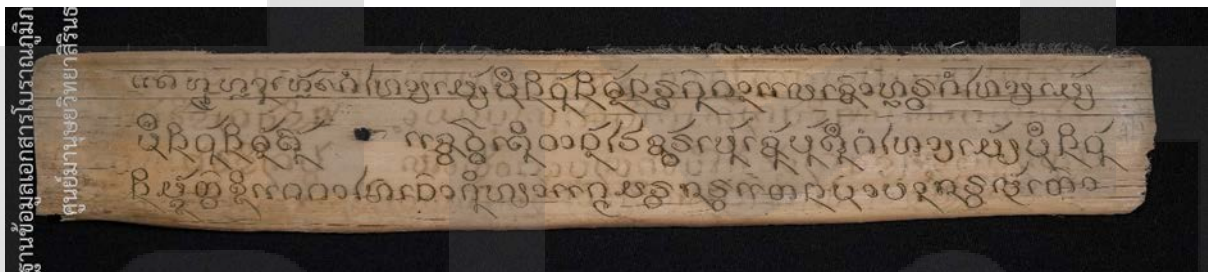
¹⁴ ทำนาย, พยากรณ์
¹⁵ เป็นหมอดูฤกษ์ยาม ทายโชคชะตาราศีตามหลักโหราศาสตร์
¹⁶ ตะแคง
¹⁷ ที่อยู่อาศัยของเจ้านาย
¹⁸ วยหนุ่ม (ใช้สำหรับสัตว์)

หน้าลานที่ 6

พาเจ้าสร้างเขา พาม้าง¹⁹ ป่าเป็นนา พาหลานเหลนสร้างนากว้าง เลี้ยงพ่อแม่ลุงอาว พาไถเดิน²⁰ นำฮ่องร้อง
คลองแอก²¹ ฝาล²²ป่าต่อไปเชือกไถยาวถ้าย²³ ช่างขวัญกระด้างเมยมันทีน²⁴ ก็ให้หายเสียมือนี้นี้ เขาหลุบ
หลู่

หน้าลานที่ 7

แก่หมู่หลานเหลนก็ให้หายเสียมือนี้นี้ ทั้งนอนกันครางแลเขาหล่อนก็ให้หายเสียมือนี้นี้ ทั้งฟันแหว่ห่อง
เห็นว่าจ้งไร ขวัญเป็นเชื้อบันพันก็ให้หายเสียมือนี้นี้ สัตว์ตัวดีแก่กล้าให้เจ้ากินหญ้าแคมสวน อวน²⁵แต่นามา
บ้านอวนลูกเต้า

¹⁹ ทำลาย, ล้าง, รื้อ.

²⁰ ลาน สนาม

²¹ ไม้วางขวางบนคอวัว หรือควายที่ไถนา หรือเทียมเกวียนเป็นเครื่องบังคับให้เดิน หยุด

²² เหล็กรูปสามเหลี่ยมสำหรับสวมหัวหมูของไถ เพื่อเจาะพลิกหน้าดิน

²³ เปลี่ยน

²⁴ มีดมี

²⁵ ด้อนไป, นำ, นำไป

หน้าลานที่ 8

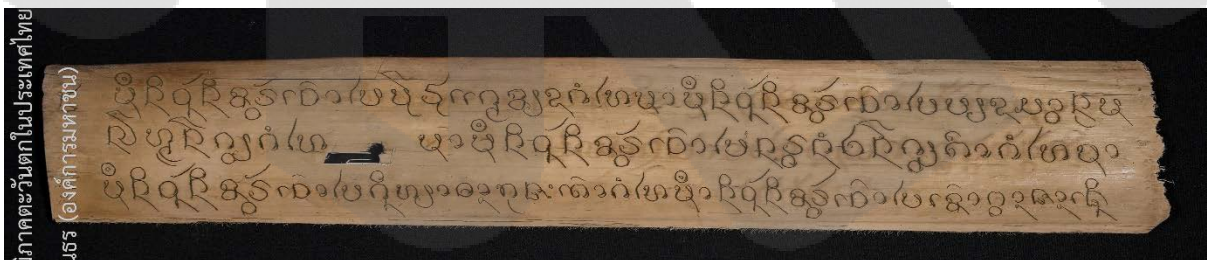
มาเรือนเรียงเสาดี้ผูกไว้ให้เจ้าได้ลูกอ่อนพ่อพันธุ โอม สะหุ บัดนี้ข่อยซีเรียกขวัญควายแม่ตอน²⁶ ไปกินหญ้า
หนองฝาก็ให้มา ควายบักดำไปนอนชำ²⁷พวก²⁸ ก็ให้มา ควายอีตอนไปนอนชำแกก็ให้มา ควายบักเลไปนอนชำ
หมากก็ไปมา ขวัญอีเฒ่าไปนอนชำบักก็ให้มา ขวัญเจ้าหนีไปนาแคมป่าก็ให้มา

หน้าลานที่ 9

มือนี่วันนี้ ขวัญเจ้าไปกินหญ้าป่าช้ากลางดงก็ให้มา มือนี่วันนี้ ขวัญเจ้าอยู่พุ่มไม้ก็ให้มา มือนี่วันนี้ ขวัญชอกใช้กิน
หญ้าอยู่อารญ²⁹ก็ให้มา มือนี่วันนี้ ขวัญเจ้าไปอยู่เวตาลแก้ว³⁰ก็ให้มา มือนี่วันนี้ ขวัญเจ้าไปขวางเขตแดนภูก็ให้
มา

หน้าลานที่ 10

มือนี่วันนี้ ขวัญเจ้าไปอยู่รูแคมเขียดก็ให้มา มือนี่วันนี้ ขวัญเจ้าไปเบียดสาวหนุ่มน้อยหมุ่นางควายก็ให้มา มือนี่
วันนี้ ขวัญเจ้าไปนอนนำ ๆ นางควายฟ้าก็ให้มา มือนี่วันนี้ ขวัญเจ้าไปกินหญ้าทางภูชะเพาก็ให้มา มือนี่วันนี้ ขวัญ
เจ้าไปเขากว้างขวางเถื่อน

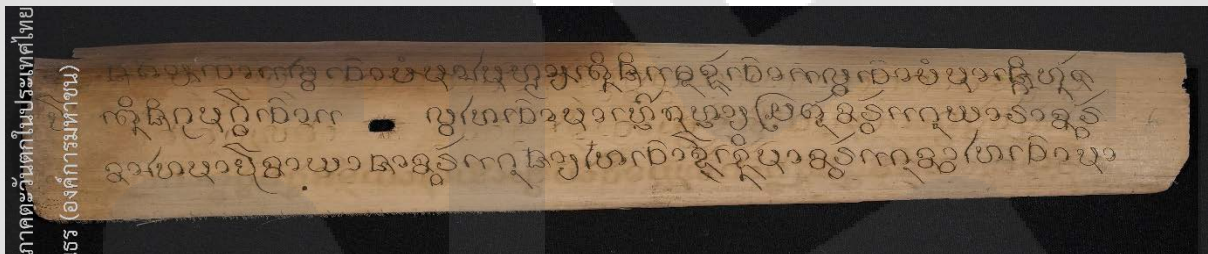
²⁶ ควายที่มีสีเผือก, ขาว, ต่างขาว
²⁷ เรียกที่ซึ่งมีน้ำซึมซาบอยู่ใต้ดิน ว่า ที่น้ำซบ
²⁸ หมู, เหล่า, กลุ่ม
²⁹ อรัญญิก
³⁰ หมู พวก

หน้าลานที่ 11

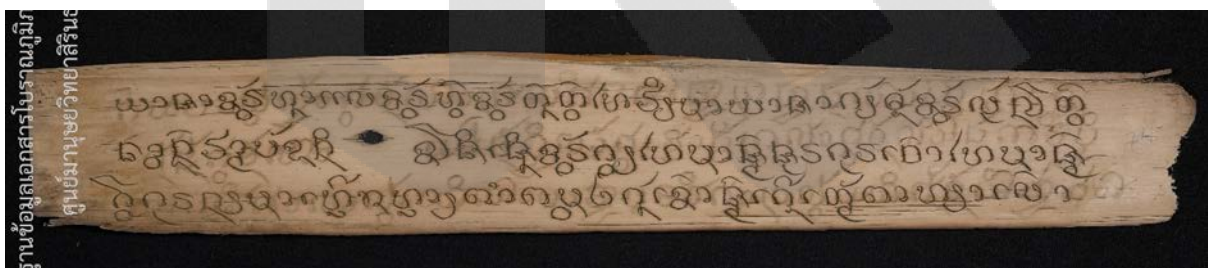
ก็ให้มามีวันนี้ ขวัญเจ้าไปเขาเถื่อนกว้างนอนก็ให้มามีวันนี้ ขวัญเจ้าไปลี้ซ่อนอยู่พุ่มไม้ก็ให้มามีวันนี้ ขวัญเจ้าเพิก³¹ ฮ่องหมอง³² นาก็ให้มามีวันนี้ มาเยอขวัญเฮีย³³ คั้นว่าเจ้าป่ามาควรรสันเพิ่นซิติเจ้าแล้ว เจ้าป่ามาควรรฮีเพิ่น

หน้าลานที่ 12

ซิปาดเจ้าแล้ว เจ้าป่าไม้หมาด³⁴ เพิ่นซิติแทงดั่ง³⁵ เจ้าแล้ว เจ้าป่ามาเชือกหนังเพิ่นซิติกุมคล่องเจ้าแล้ว ให้เจ้ามาเหลือหลายสระพังขวัญแคงอย่ารา ขวัญขาให้มาอยู่ขಾಯ่าซา ขวัญแคงซ่ายให้เจ้าคุดเดินมา ขวัญแคงขวาให้เจ้ามา

หน้าลานที่ 13

อย่าซา ขวัญหน้าแลขวัญหัวขวัญตนตัวให้ฮีบ³⁶มาอย่าซา กับทั้งขวัญลูกน้อยตัวถ่านวงราม บัดนี้ข่อยซิติเชิญขวัญควายให้มาชมชุนคุณเจ้าให้มาชมคล่องคุณนายมาเหลือหลายพรำพร้อม ๆ กัน เขาชมเครื่องเต็มพาหญ้าเหล่า

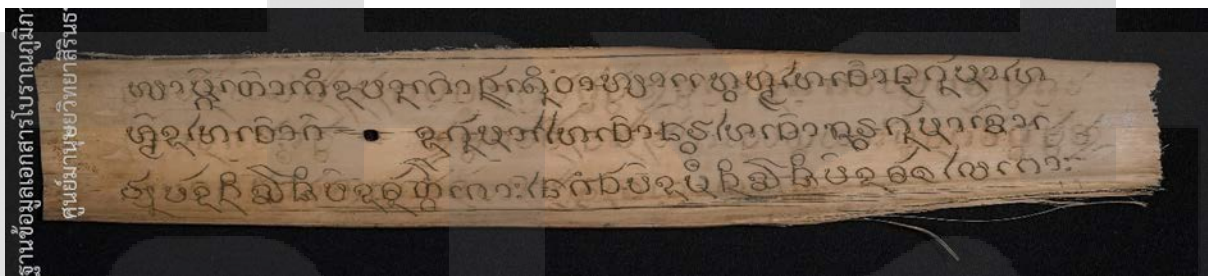
31 รื้อ, ถอน, แหวก
 32 หลุมหรือแอ่งเล็ก ๆ บนพื้นดินที่สัตว์ทำเพื่อนอน
 33 ตก, หล่นลง
 34 ไม้ที่ใช้สนจุมกัว้ว ควาย
 35 จมูก
 36 รื้อ

หน้าลานที่ 14

ข่อยก็ขอตมาหานี้แล้ว กล้วยาคาข่อยก็ขอตมาไว้แล้ว มันทั้งกล้วยอ้อยอาดเป็นชั้นมีทั้งกล้วยาแซมซึ่งป่องหางมี
เขานกไปหน้ามีทั้งหลายนายอดกว้างปวงแผ่เต็มหนองมีทั้งกล้วยาไซหอมแซมข่อยไปน้อยนั้นกล้วยาเครือใบเพื่อ

หน้าลานที่ 15

กล้วยามากเต่าเกิดบ้านค้ำนั้นเห็นว่ากล้วยาแก้วหมูให้เจ้าผู้ คั้นมาให้หมดให้เจ้าคด³⁷ คั้นมา ให้เจ้าชวนให้เจ้าอวน
คั้นมาเข้าเรือน บัดนี้ข่อยชิปลด³⁸ ทั้งตวง³⁹ เกาะไถก็จักปลด มือนี่ข่อยชิปลดทั้งไถเกาะ

หน้าลานที่ 16

เชือกก็จักปลด มือนี่ข่อยชิปลดทั้งคราดอันไต่ใส่เจ้าตีไปตีก็จักปลด มือนี่ข่อยชิปลดทั้งไถอันไต่ใส่เจ้าตีเล่นก็จัก
ปลด มือนี่ข่อยชิปลดทั้งแอกอันไต่ใส่คอกก็จักปลด มือนี่ข่อยชิปลดทั้งบ่สอดเหล็กข่อยชิปลด

³⁷ น่าจะหมายถึง ขอด
³⁸ เอาออก, ทำให้หลุดออก
³⁹ เชือก, ปวง

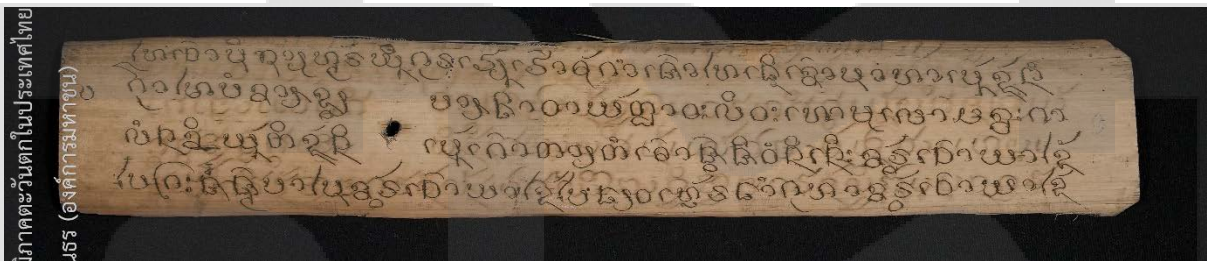

หน้าลานที่ 17

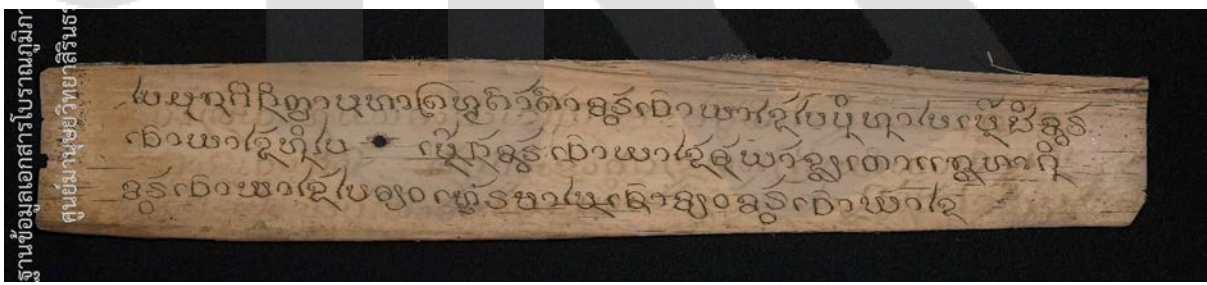
ทั้งเชือกสอดดั่ง⁴⁰ ข่อยซีปลดทั้งหนึ่งคุ่มหวายผ้าจ้วง ข่อยซีปลดทั้งตวงผูกคอกก็จักปลด มื่อนี้ข่อยมีข้าวตอก
ดอกไม้พราพร้อมกันแต่งบูชาทั้งลูกอาแลพ่อแม่เฒ่าแก่พร้อมขุนนายเอาคั่นอยาย⁴¹ แวดล้อมมีเครื่องพร้อมทุก
ประการ จงให้เจ้าอนุญาติขอให้ขาดจักบายมะกำแต่เทิน แต่นี้เมื่อหน้า

หน้าลานที่ 18

ให้เจ้ามีอายุมันยืนคุณเรือนเราทุกค่าเข้าให้เงินเข้ามาหาเป็นดั่งน้ำคองคาไม่ให้ขาด ด้วยปราชญ์คาถาว่า ยัตถา
วะลือระโห บูลีสัพพะกาลังนะ ขิยันติ ดังนี้ เป็นเค้าตายต่อเท่าชั่วชีวิตนี้เนื้อ ขวัญเจ้าอย่าได้ไปกระซอชมป่าไม้
ขวัญเจ้าอย่าได้ไปเที่ยวเล่นถ้ำคูหา ขวัญเจ้าอย่าได้

หน้าลานที่ 19

ไปสู่อัคนิตถา⁴² มหาพรหมฟากฟ้า ขวัญเจ้าอย่าได้ไปบินหน้าไปเบิ่งผี ขวัญเจ้าอย่าได้หนีไปเบิ่งนาค ขวัญเจ้า
อย่าได้ทุกซั๊กด้วยเต้าแอ่วหากิน ขวัญเจ้าอย่าได้ไปเที่ยวเล่นป่าไม้เขาเขียว ขวัญเจ้าอย่าได้

⁴⁰ จมูก

⁴¹ กระจาย

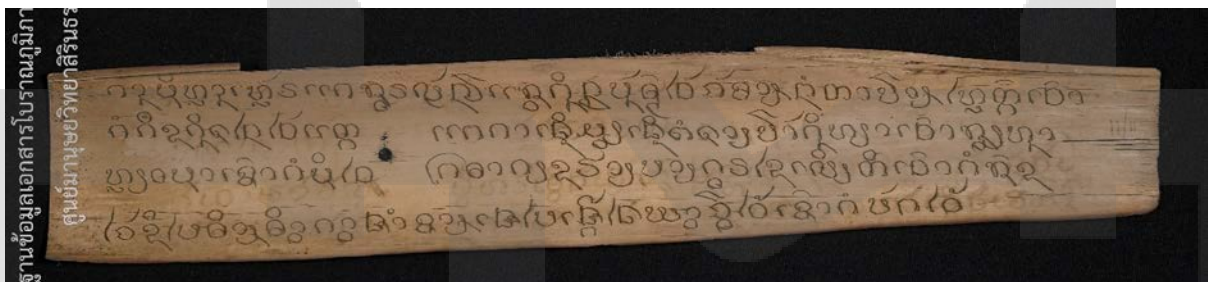
⁴² อกนิษฐ์ น. รูปพรหมชั้นสูงสุดในพรหม 16 ชั้น

หน้าลานที่ 20

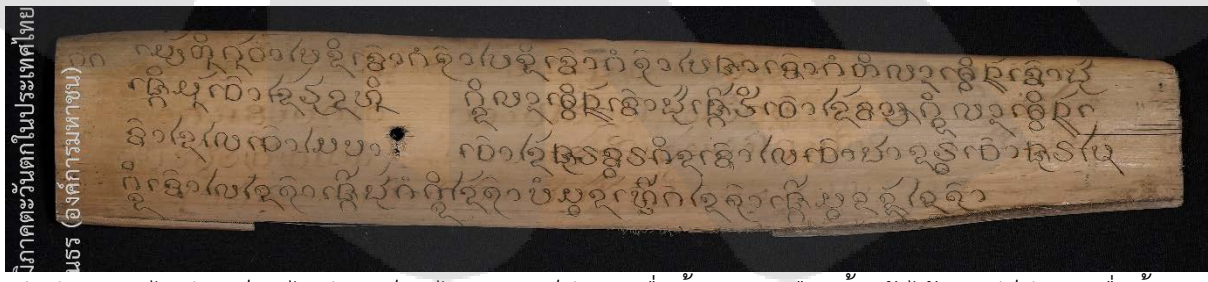
ทวนเที่ยวเที่ยวหากินหญ้าทั้งแดนฟ้าแลแดนผิ จงให้มาอยู่ที่ในบรมปราสาท กับเจ้าอาดพันปี ความเรามีบไ้
หายโศกแล้วเจ้าคล้อยเทียนคาให้เจ้าลูกแต่ปามาเรือนกับทั้งขวัญอินทรีย์ตัวบุญกว้าง พาเจ้าสร้างกระทำ

หน้าลานที่ 21

การมีหลานเหลนแก่อ่อนลูกน้อยแอ้วกินนมบรรทมไว้จักขาด น้ำตาหยาดไหลตกเจ้าก็คิด⁴³ คะนึ่งในใจแตกแ่
ค่าเลิงสาย⁴⁴เลิงพองาย⁴⁵ อยากกินหญ้าเจ้าอ่วย⁴⁶ หน้าเหลียวมาเข้าก็มีใจ โกรธาเคียดร้ายบ่ก่อนได้เลย ตี
เจ้าก็อดใจดีไปที่เวียงที่กว่าข้าขาดเซไป เชือกไถยาวจ้วงไว้เขาก็ปักไว้

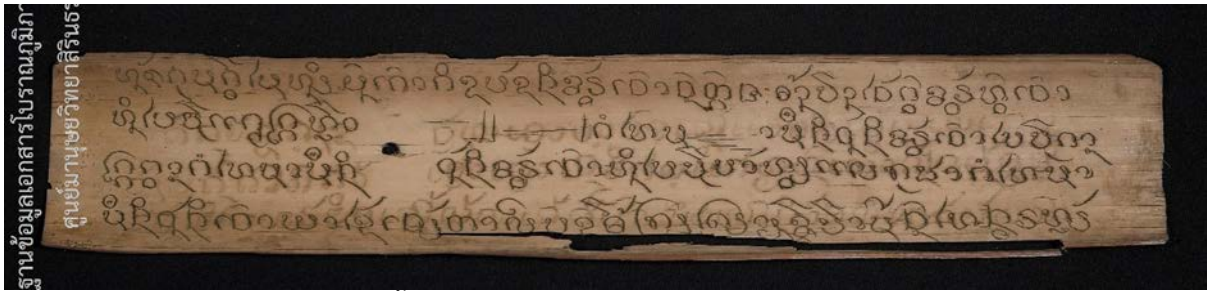
หน้าลานที่ 22

เสียดิน คั้นว่าไปตีเขาก็เอาไปตี เขาก็เอาไปชา เขาก็ตี ลางเทื่อนั้นเขาผูกเชือกสั้นเจ้าได้รู้ตหนักดี ลางเทื่อนั้นเขา
ผูกเชือกฮี⁴⁷เจ้าได้ขาดก็ตี ลางเทื่อนั้นเขาได้ไล่เจ้าใส่ป่าเจ้าได้ชุนขวัญก็ตี เขาไล่เจ้าผาดอนเจ้าชุนไม้ก็ตี เขาไล่ได้
เอาเชือกผูกคอกก็ตี ได้เอาปอสอดเหล็กได้ เอาเชือกสอดดั่ง ได้เอา

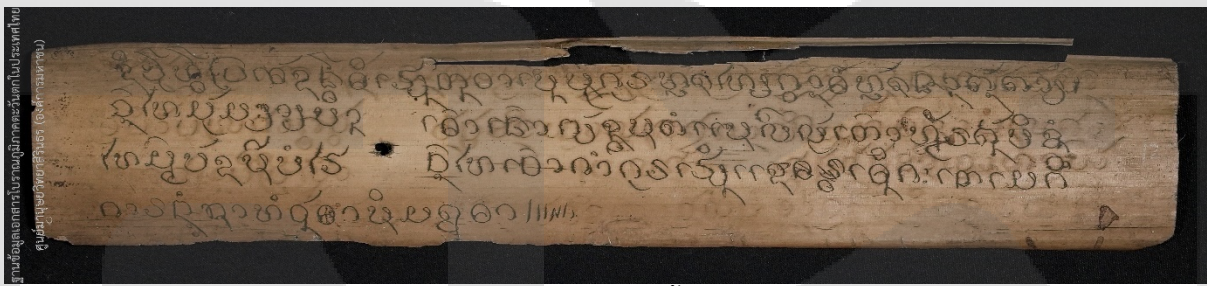
⁴³ คิด
⁴⁴ สาย
⁴⁵ ตอนสาย
⁴⁶ หัน
⁴⁷ ยาว

หน้าลานที่ 23

หนังคัมคองไม้เหนียวสนเขากิติ บัดนี้ขวัญเจ้าจงตกระถางย่านใจกลัวขวัญหัวเจ้าหนีไปอยู่แคมโคกหลวงก็ให้มามีมือวันนี้ ขวัญเจ้าไปอยู่กลางโคกกว้างก็ให้มามีมือวันนี้ ขวัญเจ้าหนีไปอยู่ปากห้วยแลภูผาก็ให้มามีมือวันนี้ เจ้าอย่าได้เจ็บตาแลปวดท้องโภยพยาธิขออย่ามี จงให้นอนหลับ

หน้าลานที่ 24

ได้อยู่ห้องประเทศท้องที่เรือนต้นว่าเป็นหมู่ คุณหลังใหญ่กว้างทั้งหลังซางพังพาย จงให้สุขสบายบานเท่าเผ่ากับคอมพ่อแม่แลลูกเต้านั้นพันปี ขอให้สมบัติมีไว้ จงให้เจ้าคำคุณเรือนแต่เทิน คะเตเส ก็การะนัง อาหัง วันทามิสัพพทา /////

ต้นฉบับจบเพียงเท่านี้

ข้อมูลอ้างอิง

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. จาก สำนักงานราชบัณฑิตยสภา https://dictionary.orst.go.th/lookup_domain.php
 ภาษานีเซียน. สืบค้น 18 มีนาคม 2568, จาก นีเซียนร้อยแปด <https://esan108.com/dict/#gsc.tab=0>
 ภิญญาพัชญ์ จันทอุ่มเม้า. (2565). บัญชีสำรวจเอกสารส่วนบุคคล พ่อทองอ่อน สิทธิไกรพงษ์ (23) สบ. 23 [เอกสารอัตสำเนา]. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.